

**TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HOÁ HÀ NỘI
KHOA VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ**

**TÍN NGƯỠNG DÂN GIAN CỦA NGƯỜI
CAO LAN
Ở TỈNH BẮC GIANG**

**KHOÁ LUẬN TỐT NGHIỆP CỬ NHÂN VĂN HOÁ
CHUYÊN NGÀNH VĂN HOÁ DÂN TỘC THIỂU SỐ
MÃ SỐ : 608**

Sinh viên thực hiện : Trần Thị Cân

Hướng dẫn khoa học : TS. Lê Ngọc Canh

HÀ NỘI – 2008

Mục lục

Lời cảm ơn	4
Mở đầu	5
1. Tính cấp thiết của đề tài.....	5
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề.....	6
3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu của đề tài	7
3.1. Mục đích	7
3.2. Nhiệm vụ.....	8
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	8
4.1. Đối tượng	8
4.2. Phạm vi nghiên cứu	9
5. Đóng góp của khoá luận.....	9
6. Phương pháp nghiên cứu	9
7. Bố cục của khoá luận	9
<u>Chương 1: Tổng quan về người Cao Lan ở tỉnh Bắc Giang</u>	11
1.1. Khái quát về môi trường tự nhiên tỉnh Bắc Giang	11
1.2. Người Cao Lan ở Bắc Giang	13
1.3. Lịch sử hình thành tộc người.....	13
1.3.1. Quá trình di cư.....	13
1.3.2. Nguồn gốc, lịch sử tộc người	16
1.4. Những nét đặc trưng về đời sống kinh tế, xã hội và hoạt động văn hoá của người Cao Lan	17
1.4.1. Hoạt động kinh tế	17
1.4.1.1. Về trồng trọt	18
1.4.1.2. Về chăn nuôi.....	20
1.4.1.3. Thủ công gia đình	20
1.4.1.4. Săn bắt, hái lượm	21
1.4.1.5. Trao đổi về buôn bán	21
1.4.2. Thiết kế bản làng	22
1.4.3. Hoạt động văn hoá	25

1.4.3.1. Văn hoá vật thể.....	25
1.4.3.2. Văn hoá phi vật thể	27
Tiểu kết chương 1.....	29
<u>Chương 2: Tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan ở tỉnh Bắc</u>	
Giang.....	30
2.1. Quan niệm của người Cao Lan về thế giới quan và nhân sinh quan	30
2.1.1. Quan niệm về thế giới quan.....	30
2.1.2. Quan niệm về nhân sinh quan	34
2.2. Vai trò của tín ngưỡng dân gian trong cuộc sống của người Cao Lan.....	35
2.3. Biểu hiện của tín ngưỡng dân gian trong các lĩnh vực	36
2.3.1. Tín ngưỡng thờ cúng các lực lượng siêu nhiên.....	36
2.3.2. Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên và thần che chở gia đình.....	39
2.3.2.1. Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên	39
2.3.2.2. Tín ngưỡng thờ thần che chở gia đình.....	41
2.3.3. Tín ngưỡng tang ma	42
2.3.4. Tín ngưỡng liên quan đến sản xuất nông nghiệp.....	51
2.3.5. Những tín ngưỡng liên quan đến chữa bệnh.....	54
2.3.6. Một số kiêng kỵ.....	57
Tiểu kết chương 2.....	59
<u>Chương 3: Một số giải pháp bảo tồn phát huy những giá trị tín</u>	
ngưỡng trong sinh hoạt văn hoá cộng đồng người Cao Lan	
ở tỉnh Bắc Giang	61
3.1. Tín ngưỡng dân gian phản ánh mối quan hệ giữa tự nhiên, xã hội và con người	61
3.2. Tác động của tín ngưỡng dân gian trong xây dựng cuộc sống mới hiện nay.....	65
3.3. Một số giải pháp bảo tồn giá trị trong tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan.....	68
3.3.1. Về nhận thức	71

3.3.2. Về kinh tế xã hội	71
3.3.3. Về văn hoá.....	72
3.3.4. Nhiệm vụ của các lực lượng tham gia.....	72
Tiểu kết chương 3.....	74
Kết luận.....	75
Danh mục tài liệu tham khảo	77
Danh sách cá nhân cung cấp tư liệu	79
Phụ lục ảnh	80

Lời cảm ơn

Từ tình cảm và ý thức của mình, em xin chân thành cảm ơn sự giúp đỡ tận tình của thầy giáo PGS. TS. Lê Ngọc Canh.

Người đã trực tiếp hướng dẫn chỉ bảo em trong suốt quá trình thực hiện đề tài. Lời cảm ơn chân thành tới thầy giáo, cô giáo thuộc khoa Văn hoá dân tộc thiểu số. Trân trọng cảm ơn bà con cô bác, các nghệ nhân, trí thức người Cao Lan và lãnh đạo địa phương đã tạo điều kiện giúp đỡ cũng như có ý kiến đóng góp quý báu để việc hoàn thiện khoá luận được tốt hơn.

Em xin trân trọng cảm ơn !

SINH VIÊN
Trần Thị Cân

MỞ ĐẦU

1. TÍNH CẤP THIẾT CỦA ĐỀ TÀI

Tín ngưỡng có vai trò vô cùng to lớn trong đời sống tinh thần của các dân tộc ở Việt Nam. Nó tác động mạnh mẽ đến mọi mặt của xã hội, có tính chất quyết định mọi tổ chức sinh hoạt văn hoá cộng đồng, có ý nghĩa chiến lược lâu dài đến việc xây dựng và phát triển văn hóa nước ta. Hơn nữa trong giai đoạn mở cửa giao lưu văn hoá với nước ngoài và xây dựng một nền văn hoá Việt Nam tiên tiến đậm đà bản sắc văn hoá dân tộc thì càng trở nên cấp thiết và quan trọng.

Có nhiều hình thái tín ngưỡng dân gian như: Tín ngưỡng phồn thực, tín ngưỡng bái vật giáo, tín ngưỡng thờ tổ tiên, tín ngưỡng thờ thành hoàng làng... những hình thái tín ngưỡng trên đã tồn tại trong xã hội người Việt Nam qua nhiều giai đoạn lịch sử. Do tín ngưỡng có vai trò quan trọng và tính ích dụng trong đời sống tinh thần của nhân dân nên nó là đối tượng nghiên cứu của nhiều ngành khoa học như tôn giáo, xã hội học, văn hoá dân gian, dân tộc học... Việc nghiên cứu tín ngưỡng dân gian dưới góc độ văn hoá học sẽ góp phần làm sáng tạo một hình thức phát triển tín ngưỡng từ thời kỳ sơ khai đến tín ngưỡng hoàn thiện là một chặng đường tất yếu phải đi qua trong lịch sử phát triển của xã hội loài người.

Người Cao Lan có một nền văn hoá phong phú, có lịch sử hình thành và phát triển riêng đã tạo nên những sắc thái văn hoá riêng cho người Cao Lan. Đặc biệt tín ngưỡng dân gian rất phong phú, đa dạng, nó làm nên bản sắc riêng cho mỗi dân tộc. Việc nhận diện đầy đủ tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan là rất cần thiết, bởi ở đó hàm chứa sâu sắc tính văn hoá bản địa.

Việc nhận diện, đánh giá vai trò, ý nghĩa, giá trị sáng tạo văn hoá của người Cao Lan qua tín ngưỡng và từ tín ngưỡng cổ truyền đến cuộc sống mới là vấn đề mới, cần thiết để kế thừa, phát triển. Lĩnh vực này chưa thấy một công trình, một chuyên đề nào đề cập đến đời sống văn hoá tâm linh và sáng tạo văn hoá của người Cao Lan.

Là sinh viên khoa Văn hoá dân tộc thiểu số, trường Đại học Văn hoá Hà Nội, đồng thời là một người con, người cháu của người Cao Lan, người viết nhận thấy vừa có tình cảm, trách nhiệm đối với nền văn hoá dân gian của người Cao Lan, người viết đã mạnh dạn chọn đề tài "*Tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan ở tỉnh Bắc Giang*" làm khoá luận tốt nghiệp đại học.

2. LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU VẤN ĐỀ

Qua quá trình tìm tài liệu, cho tới nay chưa có một công trình nào nghiên cứu về tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan một cách đầy đủ, hệ thống.

Những công trình nghiên cứu về người Cao Lan không nhiều chủ yếu là nghiên cứu khái quát về tộc người với các tác phẩm như:

- Lê Quý Đôn với kiến văn tiểu lục. Cuốn sách này đề cập nhiều tới dân tộc ở miền Bắc nước ta trong đó có đề cập tới người Cao Lan, Sán Chí.

- Bonifacy với Giai trí về người Mán Cao Lan - Viện Dân tộc học. Đây là một công trình nghiên cứu tương đối tỉ mỉ, đề cập đến một số khía cạnh hôn nhân và gia đình người Cao Lan ở Việt Nam.

- Viện Dân tộc học, các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc), Nxb. KHXH Hà Nội, 1978.

- Nguyễn Đình Khoa, Các dân tộc ở vn (dẫn liệu nhân học - tộc người) Nxb. KHXH Hà Nội, 1983.

- Hoàng Nam, Đặc trưng văn hoá các dân tộc Việt Nam, nxb. VHDT Hà Nội, 2002.

- Khổng Diễn, Trần Bình, Đặng Thị Hoa, Đào Huy Khuê, Dân tộc Sán Chay ở Việt Nam, Nxb. VHDT Hà Nội 2003.

- Phù Ninh - Nguyễn Thịnh, văn hoá truyền thống Cao Lan, Nxb. VHDT Hà Nội, 1999.

- Lâm Quý, Văn hoá Cao Lan Nxb. KHXH, Hà Nội, 2004.

- UBND tỉnh Bắc Giang, địa chí Bắc Giang - Từ điển, Sở Văn hoá thông tin Bắc Giang và trung tâm UNESCO thông tin tư liệu lịch sử và văn hoá nghệ thuật, XB 2002.

- Nguyễn Bá Đạt, Truyền thống văn hoá thông tin huyện Lục Ngạn, NXB. Sở VH TT Bắc Giang, 2007.

Ngoài ra, còn một số bài nghiên cứu đăng trên tạp chí nghiên cứu:

- Nguyễn Nam Tiến với những bài viết gồm:

+ Về mối quan hệ tộc người giữa 2 nhóm Cao Lan - Sán Chí - Thông báo Dân tộc học, 1/1972.

+ Về nguồn gốc và quá trình di cư của người Cao Lan - Sán Chí, Thông báo Dân tộc học, 1/1973.

+ Đôi điều về trồng trọt của người Cao Lan, Sán Chí, Tạp chí Dân tộc học 4/1976.

Bên cạnh có công trình nghiên cứu về người Sán Chí:

- Trần Văn Ái với 2 công trình:

+ Trang phục cổ truyền của người Sán Chí ở Việt Nam, đề tài nghiên cứu cấp viện, tư liệu lưu giữ tại Bảo tàng văn hoá dân tộc Việt Nam (1999).

+ Các nghi lễ chủ yếu trong chu kỳ vòng đời của người Sán Chí ở Thái Nguyên, Luận văn tiến sĩ văn hoá học, trường Đại học Văn hoá Hà Nội.

- Phan Đình Oánh, Dân ca Sán Chí trong đời sống văn hoá cộng đồng ở huyện Lục Ngạn, Bắc Giang, Luận văn thạc sĩ văn hoá học, trường Đại học Văn hoá Hà Nội.

Nhìn chung, những công trình nghiên cứu, những bài viết trên đều nghiên cứu tổng quát về người Cao Lan, có ích rất lớn cho việc hoàn thành khoá luận tốt nghiệp đại học của em với đề tài "*Tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan ở Bắc Giang*".

3. MỤC ĐÍCH VÀ NHIỆM VỤ NGHIÊN CỨU CỦA ĐỀ TÀI

3.1 Mục đích

Đề tài tập trung khảo sát các biểu hiện của tín ngưỡng dân gian một mặt đời sống xã hội người Cao Lan ở Bắc Giang, ảnh hưởng của nó tới việc xây dựng đời sống mới hiện nay, hạn chế xoá bỏ tín ngưỡng không phù hợp

với đời sống văn hoá hiện đại trong phong trào "Toàn dân đoàn kết xây dựng đời sống văn hoá cơ sở".

3.2 Nhiệm vụ

Để thực hiện mục tiêu trên, đề tài sẽ giải quyết những nhiệm vụ sau:

- Phác hoạ bức tranh tổng thể về các lĩnh vực kinh tế, văn hoá xã hội của người Cao Lan ở Bắc Giang, làm cơ sở cho việc giải mã đánh giá các biểu hiện của tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan ở Bắc Giang.

- Khảo sát chi tiết sự thể hiện của tín ngưỡng dân gian trong các mặt nông nghiệp, thờ cúng tổ tiên, trong sinh hoạt lễ hội cộng đồng, phong tục tập quán, cưới xin, ma chay.

- Qua đó bảo tồn những giá trị tốt đẹp trong tín ngưỡng dân gian, xoá bỏ những tín ngưỡng không phù hợp với đời sống hiện nay của người Cao Lan ở Bắc Giang.

- Nêu lên những tác động của tín ngưỡng dân gian đến việc xây dựng cuộc sống mới hiện nay.

4. ĐỐI TƯỢNG VÀ PHẠM VI NGHIÊN CỨU

4.1 Đối tượng

Để xác định rõ ràng và đầy đủ đối tượng nghiên cứu của đề tài cần phải khu biệt khái niệm tín ngưỡng dân gian trong tương quan với khái niệm tôn giáo.

Theo Ngô Đức Thịnh:

Tôn giáo và tín ngưỡng có đặc điểm chung là: "Cơ sở của mọi tôn giáo tín ngưỡng là niềm tin của con người vào cái gì đó thiêng liêng, cao cả, siêu nhân hay nói gọn là niềm tin, ngưỡng vọng vào "cái thiêng" đối lập với "cái trần tục" hiện hữu mà ta có thể sờ mó quan sát được.

Sự khác biệt giữa tôn giáo và tín ngưỡng "Tín ngưỡng chưa có hệ thống giáo lý, mà chỉ mới có các huyền thoại, truyền thuyết, còn hoà nhập giữa thần linh và con người, chưa mang tính cứu thế, mang tính chất dân gian, sinh hoạt của dân gian gắn với đời sống nông dân. Còn tôn giáo thì hệ thống giáo lý kinh điển thể hiện quan niệm vũ trụ và nhân sinh truyền thụ

qua học tập ở các tu viện, thánh đường, tách riêng biệt thế giới thần linh và con người, xuất hiện hình thức cứu thế, không mang tính dân gian.

Do vậy đề tài "Tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan ở Bắc Giang và tác động của nó trong sinh hoạt văn hoá cộng đồng" chỉ tập trung nghiên cứu tín ngưỡng dân gian được biểu hiện trong phong tục tập quán, sinh hoạt văn hoá dân gian, đời sống tinh thần của người Cao Lan ở Bắc Giang, và tác động của nó trong việc xây dựng cuộc sống mới hiện nay.

4.2 Phạm vi nghiên cứu

Đề tài nghiên cứu tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan ở tỉnh Bắc Giang, nơi tập trung nhiều người Cao Lan cư trú như các huyện Lục Ngạn, Sơn Động, Lục Nam, Yên Thế.

5. ĐÓNG GÓP CỦA KHOÁ LUẬN

5.1 Phác thảo diện mạo tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan.

5.2 Bước đầu hệ thống, phân loại tín ngưỡng.

5.3 Quy nạp những đặc điểm, giá trị của tín ngưỡng.

5.4 Đề cập một số định hướng, phương pháp kế thừa, phát triển những giá trị của tín ngưỡng dân gian trong sinh hoạt văn hoá cộng đồng của người Cao Lan hiện nay.

6. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

6.1 Phương pháp lịch sử là phương pháp nghiên cứu duy vật lịch sử, duy vật biện chứng chủ nghĩa Mác - Lênin nhằm phân tích đánh giá sự tác động của tín ngưỡng dân gian trong xây dựng cuộc sống mới hiện nay.

6.2 Phương pháp điền dã cụ thể là: Phương pháp thu thập tài liệu, đưa vào sách báo, tạp chí, tài liệu tham khảo, phương pháp điều tra xã hội học.

6.3 Phương pháp liên ngành: giúp cho việc nghiên cứu toàn diện và mọi mối quan hệ trong nghiên cứu văn hoá tín ngưỡng.

7. BỐ CỤC CỦA KHOÁ LUẬN

Ngoài lời mở đầu và kết luận, khoá luận được bố cục thành 3 chương sau:

Chương 1: Tổng quan về người Cao Lan ở tỉnh Bắc Giang.

Chương 2: Tín ngưỡng dân gian của người Cao Lan ở tỉnh Bắc Giang.

Chương 3: Một số giải pháp bảo tồn phát huy những giá trị tín ngưỡng trong sinh hoạt văn hoá cộng đồng người Cao Lan ở Bắc Giang.

- Kết luận
- Phụ lục
- Tài liệu tham khảo.

DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đinh Gia Khánh, *Trên đường tìm hiểu văn hoá dân gian*, Nxb KHXH Hà Nội, 1989.
2. Hoàng Nam, *Đặc trưng văn hoá các dân tộc Việt Nam*, Nxb VHDT Hà Nội, 2002.
3. Khổng Diễn (chủ biên) - Trần Bình - Đặng Thị Hoa - Đào Thụy Khuê, *Dân tộc Sán Chay ở Việt Nam*, Nxb VHDT Hà Nội, 2003.
4. Lâm Quý, *Văn hoá Cao Lan*, Nxb KHXH Hà Nội, 2004.
5. Lâm Quý, *Kó làu slam (truyện cổ Cao Lan)*, Nxb VNDT Hà Nội, 1999.
6. Lê Như hoa, *Tín ngưỡng dân gian Việt Nam*, Nxb VHDT Hà Nội, 2001.
7. Lê Ngọc Thắng - Lâm Bá Nam, *Bản sắc văn hoá các dân tộc Việt Nam*, Nxb VHDT Hà Nội, 1996.
8. Luận văn thạc sĩ khoa học văn hoá của Âu Văn Hợp, *Hôn nhân và gia đình của người Cao Lan ở Sơn Dương, Tuyên Quang*, 2002.
9. Luận văn thạc sĩ văn hoá học của Trần Văn ái, *Các nghi lễ chủ yếu trong chu kỳ vòng đời của người Sán Chỉ ở Thái Nguyên*.
10. Nguyễn Nam Tiến, *Về mối quan hệ tộc người giữa hai nhóm Cao Lan - Sán Chỉ*, Thông báo DTH 01/1972.
11. Nguyễn Nam Tiến, *Về nguồn gốc quá trình di cư của người Cao Lan - Sán Chỉ*, Thông báo DTH 01/1973.
12. Ngô Văn Trụ - Nguyễn Thu Minh - Trần Văn Lạng, *Lễ hội Bắc Giang*, Nxb Sở Văn hoá thông tin Bắc Giang 2002.
13. Ngô Đức Thịnh, *Tín ngưỡng và văn hoá tín ngưỡng ở Việt Nam*, Nxb KHXH Hà Nội, 2001.
14. Phù Ninh - Nguyễn Thịnh, *Văn hoá truyền thống Cao Lan*, Nxb VHDT Hà Nội, 1999.

15. Sở Văn hoá thông tin Bắc Giang (2002), *Văn hoá Bắc Giang*.
16. UBND tỉnh Bắc Giang (2002), *Địa chỉ Bắc Giang, Từ điển, Sở Văn hoá thông tin Bắc Giang và TT UNESCO thông tin tư liệu lịch sử và văn hoá nghệ thuật*.
17. UBND tỉnh Hà Bắc (1984), *Địa chỉ Hà Bắc*.
18. Vũ Ngọc Khánh, *Tín ngưỡng dân gian Việt Nam*, Nxb VHDT Hà Nội, 2001.
19. Báo cáo thực tập tốt nghiệp của Âu Thị Mai, *Tìm hiểu một số tín ngưỡng của người Cao Lan ở Tuyên Quang*, 2001.
20. Viện Dân tộc học, *Văn hoá các dân tộc ít người ở Việt Nam (các tỉnh phía Bắc)*, Nxb KHXH Hà Nội, 1978.

Ngoài ra, còn một số tư liệu qua lời kể của các bậc cao niên tại địa phương.